

Universum Historiae et Archeologiae
The Universe of History and Archeology
Універсум історії та археології
Универсум истории и археологии

ISSN 2664–9950 (Print)

ISSN 2707–6385 (Online)

2020. Vol. 3(28). Issue 2, pp. 22–33

DOI 10.15421/26200202

<http://www.uha.dp.ua>

УДК 94(477=416.16)

**Конвертовані євреї: міжпоколіннєві
 особливості зміни ідентичності
 у діяльності родини Позенів**

М. Ю. Буланій

магістр історії

ORCID: 0000-0002-9989-140X

ResearcherID: G-8298-2019

nbulanyi@gmail.com

Дніпровський національний університет

імені Олеся Гончара

проспект Ю. Гагаріна, 72, м. Дніпро,

Україна, 49010

Анотація. *Мета статті* полягає у реконструкції життєвих стратегій батька відомого діяча доби Великих реформ М. Позена, а також спробі дослідження його маловідомого раннього етапу біографії. *Методи дослідження:* біографічний, реконструкції, герменевтики, інтертекстуального аналізу, компаративістики, системно-структурний, концептивний метод М. Епштейна та ін. *Основні результати:* завдяки застосуванню ряду підходів вдалося вийти на ширшу проблематику, таку як реконструкція ідентичностей двох поколінь родини Позенів, виявлення стратегій їх входження до імперського соціуму та окреслення становища й можливостей конвертованих євреїв за доби

Олександра І. Так, принцип нового історизму дозволив проаналізувати тексти в їх первинному контексті, що, у свою чергу, зумовило дослідити ставлення М. Позена до текстів, що вплинуло на його проєкт щодо цензурних зрушень. Системний підхід дав можливість відобразити в цілому процес розвитку інституту цензури в Російській імперії та роль конвертованих євреїв у ньому на прикладі М. Позена. Вивчення законодавчих актів здійснювалося за допомогою історико-правового аналізу та філософії реконструкції О. Еткінда, що дозволило вписати родинну історію Позенів в історико-культурний контекст доби. Завдяки науковому інструментарію та залученню раніше не відомих джерел стало можливим уточнення основних віх ранньої біографії М. Позена під час роботи в різних департаментах, а також можливих причин кар'єрного зростання в контексті олександрівської епохи. *Практичне значення:* здійснені нароби можна використовувати в подальшому для створення узагальнюючих праць з біографістики, юдаїки, міжетнічної історії, суспільної історії та ін. *Наукова новизна:* вперше здійснено спроби реконструкції біографії батька М. Позена на основі джерельних матеріалів та діяльності перших поколінь родини Позенів у Російській імперії. *Тип статті:* аналітична.

Ключові слова: Цензура єврейських книг; Юдаїка.

Надійшла до редколегії 24.04.2020

Прорецензована 10.08.2020

Рекомендована до друку 01.11.2020

Universum Historiae et Archeologiae
The Universe of History and Archeology
Універсум історії та археології
Универсум истории и археологии

ISSN 2664–9950 (Print)

ISSN 2707–6385 (Online)

2020. Vol. 3(28). Issue 2, pp. 22–33

DOI 10.15421/26200202

<http://www.uha.dp.ua>

УДК 94(477=416.16)

**Конвертируемые евреи:
 межпоколенческие особенности
 изменения идентичности
 в деятельности семьи Позенов**

Н. Ю. Буланый

магистр истории
 ORCID: 0000-0002-9989-140X
 ResearcherID: G-8298-2019
 nbulanyi@gmail.com

*Днепропетровский национальный университет
 имени Олеся Гончара
 проспект Ю. Гагарина, 72, г. Днепро,
 Украина, 49010*

Аннотация. Цель статьи заключается в реконструкции жизненных стратегий отца известного деятеля эпохи Великих реформ М. Позена, а также попытке исследования малоизвестного раннего этапа его биографии. **Методы исследования:** биографический, реконструкции, герменевтики, интертекстуального анализа, компаративистики, системно-структурный, концептивный метод М. Эпштейна и др. **Основные результаты:** благодаря применению ряда подходов удалось выйти на более широкую проблематику, такую как реконструкция идентичности двух поколений семьи Позенов, выявление стратегий их вхождения в имперский социум и определение положения и возможностей конвертируемых евреев в

эпоху Александра I. Так, принцип нового историзма позволил проанализировать тексты в их первичном контексте, что, в свою очередь, позволило исследовать отношение М. Позена к текстам, которое отразилось на его проекте по изменениям цензуры. Системный подход позволил отразить в целом процесс развития института цензуры в Российской империи и роль конвертируемых евреев в нем на примере М. Позена. Изучение законодательных актов осуществлялось с помощью историко-правового анализа и философии реконструкции А. Эткінда, что позволило вписать семейную историю Позенов в историко-культурный контекст эпохи. Благодаря научному инструментарию и привлечению ранее неизвестных источников стало возможным уточнение основных вех ранней биографии М. Позена во время работы в различных департаментах, а также возможных причин карьерного роста в контексте александровской эпохи. **Практическое значение:** осуществленные наработки можно использовать в дальнейшем для создания обобщающих трудов по биографистике, иудаике, межэтнической истории, общественной истории и др. **Научная новизна:** впервые осуществлены попытки реконструкции биографии отца М. Позена на основе исходных материалов и деятельности первых поколений семьи Позенов в Российской империи. **Тип статьи:** аналитическая.

Ключевые слова: Цензура еврейских книг; Иудаика.

Поступила в редколлегию 24.04.2020

Прорецензирована 10.08.2020

Рекомендована в печать 01.11.2020

Universum Historiae et Archeologiae
The Universe of History and Archeology
Універсум історії та археології
Универсум истории и археологии

ISSN 2664–9950 (Print)

ISSN 2707–6385 (Online)

2020. Vol. 3(28). Issue 2, pp. 22–33

DOI 10.15421/26200202

<http://www.uha.dp.ua>

LCC DK508–508.95

Converted jews: inter-general features of change of identity in the activity of the Posens

M. Yu. Bulanyi

Master of History

ORCID: 0000-0002-9989-140X

ResearcherID: G-8298-2019

nbulanyi@gmail.com

*Oles Honchar Dnipro National University
72 Gagarin avenue, Dnipro, Ukraine, 49010*

Abstract. *The aim of the scientific paper:* to reconstruct the life strategies of the father of the famous figure of the Great Reform era M. Posen, as well as to attempt to study the little-known early stage of his biography. *Research methods:* biographical, reconstruction, hermeneutics, intertextual analysis, comparative studies, systemic-structural, conceptual method of M. Epstein, etc. *Main results:* thanks to the use of a number of approaches, it was possible to reach broader issues, such as the reconstruction of the identity of two generations of the Posens, identification strategies for their entry into the imperial society and determination of the position and opportunities of converted Jews in the era of Alexander I.

Thus, the principle of new historicism made it possible to analyze texts in their primary context, which in turn made it possible to investigate Posen's attitude to texts, which was reflected in his project for changes in censorship. The systematic principle made it possible to reflect on the whole the process of development of the institution of censorship in the Russian Empire and the role of converted Jews in it on the M. Posen's example. The study of legislative acts was carried out using the historical-juridical analysis and A. Etkind's philosophy of reconstruction, which made it possible to inscribe the Posens' history to the historical and cultural context of the era. Thanks to scientific tools and the involvement of previously unknown sources, it became possible to clarify the main milestones of M. Posen's early biography, while he working in various departments, as well as possible reasons for career growth in the context of the Alexander era. *Practical significance:* the accomplished developments can be used in the future to create generalizing works on historical biography, Jewish study, interethnic history, social history, etc. *Scientific novelty:* for the first time, attempts were made to reconstruct the biography of M. Posen's father based on the initial materials and the activities of the first generations of the Posens in Russia Empire. *Type of article:* analytical.

Keywords: Censorship of Jewish books; Judaica.

Received 24.04.2020

Reviewed 10.08.2020

Accepted 01.11.2020

Постановка проблеми. Процес становлення людської індивідуальності лишається актуальною проблемою для вчених у різних сферах. Тому дослідження впливу епохи на особистість є одним з наріжних каменів сучасної історичної біографістики. При цьому більшість розробок у системі «соціальні фактори – людина» стосуються «екзотичного». Тобто такого, що вже не зустрінеш у сучасному світі, будь то риси епохи, або дії конкретної персоналії. В подібному ключі проблема конвертування євреїв у Російській імперії досліджується здебільшого в межах доби Миколи I або пореформеного періоду. Інша справа, коли явище епохи лише формується, а разом з ним формуються й нові особистості. Саме до цього можна віднести появу конвертованих євреїв у владних структурах Російської імперії в перші десятиліття XIX ст. Яскравим прикладом тут є М. Позен як представник покоління вихрестів доби Олександра I, що в подальшому брало участь у реформуванні імперії (проекти устрою Кавказького краю, Селянської реформи та ін.). Тож реконструкція ранньої біографії діяча, особливо його походження та службової діяльності, дозволить більш чітко виявити поколіннєві специфіки існування конвертованих євреїв та реалізації власних можливостей в імперському соціумі.

Історіографічна ситуація щодо діяльності М. Позена є достатньо суперечливою. Це, крім іншого, стосується також і його кар'єри. Так, досить схематично описують основні віхи служби цього діяча дореволюційні історики І. Давидович й І. Павловський. Більш детально подається ранній етап кар'єри М. Позена та його роль у створенні інституту цензури в дослідженнях сучасних російських істориків Д. Ельашевича, А. Воробйова та Є. Пушкарьова. Проте реконструкції цілісної картини початку діяльності М. Позена, на жаль, досі відсутні. Певні відомості з його життя та походження містяться в роботах Л. Бердникова та М. Штейнберга, які дуже побіжно наводять свідчення про походження реформатора, висувуючи різні версії, хоча не завжди аргументують гіпотези посиланнями на джерела. Тож поява родини Позенів на теренах Російської імперії, діяльність її представників та особливості життя лишаються майже не вивченими.

Для ширшого розуміння контексту, в якому існувала родина, в нагоді стали праці фахівців з історії євреїв Російської імперії Дж. Клієра, Й. Петровського-Штерна та П.-Р. Магочія. Важливою групою літератури виступають і дослідження, які надали для подальшої роботи необхідний інструментарій підходів та методів. Так, були застосовані праці з філософії (П. Рікер,

Ж. Лакан), психології (Е. Еріксон, Е. Марч), соціології (З. Бауман, П. Бергер), у яких розкриваються різні аспекти теорії ідентичності. Методологічним орієнтиром послужили роботи Ф. Шлейєрмахера, М. Епштейна та О. Еткінда, що посприяли глибшому прочитанню джерел.

Залучена для даного дослідження **джерельна база** представлена опублікованими та архівними матеріалами. Серед опублікованих джерел варто виділити законодавчі акти – Статути про цензуру 1804 та 1826 рр., інформаційно-довідкові матеріали – «Месясцесловы» з розписом чиновників імперії по відомствах за 1818–1825 рр., «Российский медицинский список» за 1810–1837 рр. Їх аналіз з позицій герменевтики (Шлейєрмахер, Ф., 2004, с. 143) дозволив розкрити важливі віхи становлення М. Позена. Архівні матеріали щодо особливостей хрещення та службової кар'єри М. Позена містяться в Російському державному історичному архіві (Фонд № 733, Департамент народної освіти). Вони надали можливість прослідкувати «ненависне вираження почуття життя, розуміння світу» (Misch, 1907, р. I) Позеном у певні періоди в межах імперської культури. Окремо варто виділити записку М. Позена про реформування імперської цензури, що міститься в Російському державному історичному архіві (Фонд № 733) й яку було введено до наукового обігу історіографічним шляхом через широке цитування Д. Ельашевичем (Ельашевич, 1999, с. 114–124). Важливим при вибудові гіпотез щодо життя батька М. Позена стало залучення таких іноземних джерел довідково-статистичного характеру, як «Rabbiner-Handbuch» та сканований мартикул «Wittenberger Martikel» 1786 р.

Виклад основного матеріалу та результати. Процес конвертування євреїв у Російській імперії можна спостерігати з початку XVIII ст., коли поодинокі вихрести починали входити до імперської еліти, що не викликало особливої уваги владних структур. Проблема побудови взаємовідносин з ними виникла після приєднання земель Речі Посполитої, населених великою кількістю євреїв. Згідно з думкою фахівця з історії російського єврейства Дж. Клієра, основні «рецепти вирішення єврейського питання» й погляди імперського соціуму на євреїв оформилися в період 1772–1825 рр. у вигляді трьох підходів: релігійного (навернути у християнство чи ізолювати), прагматичного (використовувати та терпіти) й реформаторського (зрівняти у правах) (Клієр, 2000).

Особливу увагу російський уряд звертав на прагматичний підхід. Конвертування євреїв хоч і було більш привабливим для влади, проте в зазначений період на практиці не мало ані масового, ані примусового характеру. Тож поява активних конвертованих євреїв та їх входження до ім-

перської еліти в досліджуваний період стала явищем, до якого починало приглядатися та поступово звикати суспільство. Задля можливостей кар'єрного зростання конвертовані євреї проходили важкий шлях. Непересічним тут вважаємо приклад діяльності двох поколінь родини Позенів, особливо представника другого покоління – М. Позена, який від народження був підданим Російській імперії. Вміло маніпулюючи змінами віросповідання (яке й було визначальним в ідентичності людей традиційного суспільства), вони досягли привілейованого становища в суспільстві й навіть отримали дворянство (М. Позен – у 1836 р., а його брат І. Позен – у 1834 р.).

Для даного дослідження важливим є окреслення поняття «ідентичність». Це надає можливість зрозуміти своєрідність соціального буття та принципів включення особистості до нього, тобто визначення людини під владою ходу історії (Бультман, 2012, с. 5) й взаємовідносин людини та суспільства, що, у свою чергу, дозволяє при вивченні окремої особистості віднайти «історичну істину» (Сросе, 1949). Не даремно американський психолог Е. Еріксон вважав, що проблема інтеграції й творення ідентичності визначається не лише досвідом людини, але й груповими практиками (Erikson, 1980, р. 20). Тим паче, що з кінця XVIII ст. можна виокремити кілька поколіннєвих стратегій, які відтворюють «своєрідну драбину людських типів» (Лотман, 1994). Виходячи з цього, ідентичність є способом організації досвіду на колективних просторово-часових «Я», його цілей та можливостей. Непересічним прикладом подібної взаємодії виступають постаті М. Позена та його батька, які намагались увійти в суспільство завдяки зміні віри та життєвого устрою. Цілком доречним тут виглядає порівняння британським соціологом З. Бауманом подібних змін із призмою, щодо якої модерні риси «оберталися навколо осі ідентичності» (Бауман, 2005, с. 176).

Враховуючи конструктивістські теорії, тлумачення ідентичності має соціальну природу в усіх формах соціально-історичного життя. Досліджуючи становлення ідентичності М. Позена, можна окреслити її як «складне та парадоксальне явище» (Marc E., 2002, с. 35). Цей діяч постає як унікальна фігура доби модернізації, яка, однак, має схожість з іншими сучасниками. Така «семантична двоїстість» (Рікер, 2002) вказує на ідентичність, що коливається на перших порах між подібністю та відмінністю схожого досвіду попередніх поколінь. На таку думку наштовхує зміна віри батьком М. Позена задля навчання в університеті. Тоді як для сина зміна віри перетворилася з «даності» на «задачу» (Бауман, 2005, с. 182). Тут спостерігається зміна поколіннєвих циклів від Мандрівника,

яким виступав батько М. Позена, до Героя (Howe and Strauss, 1997, р. 84).

Кожне з поколінь мало спільні життєві сценарії та базове ставлення до ризиків, родини, культури та ін. Такий шлях зумовлюється тим, що батько М. Позена піддався впливам ідей Хаскалі й задля навчання світським наукам та отримання медичної освіти прийняв лютеранство. Опинившись відчуженим від родини та общини, він мігрував до Російської імперії, де довгі роки утримував лікарську практику й, судячи з «Российского медицинского списка», повернувся до юдаїзму (значиться як «Мейрович Позин Гейман»). Тобто він належав до категорії вихрестів, для яких зміна віри не означала зміни ідентичності й мала декларативний характер. Натомість, М. Позен втілює образ Героя – оптиміста, що орієнтується на інтереси суспільства, завдяки чому він і став енергійним та впевненим політичним діячем. Прийняття ним православ'я свідчить про спротив позиції бути одним із «вчених євреїв» (Магочій та Петровський-Штерн, 2016, с. 39). Тому така реконструкція батьківського прецеденту¹⁰ щодо зміни віри передбачала нове тлумачення конвертування та повну трансформацію ідентичності.

Зміна релігійної приналежності у двох поколіннях Позенів стала кризовим явищем для родини, що й зумовило істотну різницю між ними та їх ідентичностями. Отже, свідомий крок М. Позена не дозволяє сприймати його як позбавлену цілісності особистість («фрагментований дивід», згідно з Ж. Лаканом) (Лакан, 1999, с. 204). У певних моментах власної біографії він використовував набутий досвід зі свого юдейського минулого, компенсуючи лакуни при формуванні нової ідентичності як імперського чиновника та християнина (Бурдье, 2002, с. 47). У свою чергу, використання подібного досвіду з минулого життя ставало основою, своєрідним «базисним довір'ям» для побудови ставлення до М. Позена з боку оточуючого світу, для якого він так і лишився євреєм, тобто – чужим «Я» (Саид, 2006, с. 3).

Рання біографія М. Позена сповнена багатьох лакун. Відомий лише рік його народження – 1798, хоча й збереглася точна дата смерті – 23.11.1871 р. (Высшие чины Российской империи, 2017, с. 601). У науковій же літературі відсутні будь-які свідчення щодо його життя до 1817 р. Туманним видається й походження діяча. Так, публіцисти М. Штейнберг та Л. Бердников засвідчували, що його батьки були польськими євреями, які стали протестантами. Батько Позена отримав диплом лікаря в Німеччині

¹⁰ Реконструкція, яка в ключі теорії О. Еткінда, на відміну від стилізації, намагається відтворити попередній досвід як свій власний (Эткнд, 1998, с. 68).

та у 1786 р. переїхав до Російської імперії і став придворним лікарем у Петербурзі (Штейнберг, 2018; Бердников, 2019). Проте В. Острецов наполягав на відсутності прізвища «Позен» серед чиновників придворного штату лікарів у «Месяцесловово» кінця XVIII ст., а також у «Российском медицинском списке» (Острецов, 2014). Водночас, за даними того самого джерела, в період як мінімум з 1810 й до 1837 рр. у категорії окулістів значиться дехто «Мейрович Позин Гейман» (тобто Хаїм Меєрович Позен. – М. Б.). Він мав «ограниченное право на производство врачебной практики» та окремих дозвіл на лікування катаракти (Российский медицинский список, 1810, с. 156; 1821 р., с. 188; 1825 р., с. 225; 1830 р. с. 267; 1837 р., с. 339; а в 1840 р., на с. 393 у списку дані відсутні). Про ймовірність ідентифікації цієї постаті як батька М. Позена свідчить згадка в матеріалах військового міністерства щодо останнього – «сын глазного врача» (Столетие военного министерства, 1909, с. 140 – щодо М. Позена; с. 149 – щодо І. Позена). Єдине, що лишається загадковим – стійке порушення у виданнях послідовності при написанні імені лікаря. Проте це можна пояснити неточним заповненням документів, які засвідчують особу, адже у 1823 р. він значився як «Позен Гейман» (Российский медицинский список на 1823 г., с. 188).

Таким чином, на початку XIX ст. працював окуліст Х. Позен, який, імовірно, і був батьком М. Позена та займав чільне місце серед лікарів імперії. І можна погодитися з гіпотезою М. Штейнберга та Л. Бердникова, що перехід Х. Позена до християнства мав суто прагматичний характер – задля навчання в університеті. Враховуючи згадки М. Позеном, що він «с малолетства» отримав від батька «верные сведения о языке и обычаях еврейских» (Дело о принятии мер, арк. 78–79 зв.; Бердников, 2019), доцільно припустити, що його батько пройшов через традиційну єврейську освіту не лише в хедері, а й в ешиві, де вивчають Талмуд.

У ході дослідження вдалось виявити в німецьких землях родину рабинів та даянів Позен, які були вихідцями з Познані та проживали у Фрідбергу, Гамбурзі, Оффенбах-на-Майні та Франкфурті-на-Майні (Rabbiner-Handbuch, Bd. 1). Проте, тісного зв'язку з нею російських Позенів допоки встановити не вдалось. Серед мартикулів німецьких університетів віднайдено лише запис від 1786 р., де згадується «Gottlob Pusen Silesius. Acad. Francof.» (Wittenberger Martikel, 9, arc. 154v). Проте ідентифікація його з батьком М. Позена ще лишається невизначеною. Перехід до лютеранства заради навчання був звичайною справою в німецьких землях. Хоча сам факт навчання в університеті євреїв був спорадичним явищем. Лише з 1770–1780-х рр. ситуація поступово почала змінюватися. Так, з іні-

ціативи І. Канта євреї отримали право навчатися в Кенігсберзькому університеті (лише на медичному факультеті), а завдяки творам Н. Весселі та наказам Йосипа II вища освіта для них стала більш доступною, хоча й в обмежених формах та не на всіх теренах німецьких земель (Чериковер, стлб. 30). Ситуація у пруських та саксонських землях, де міг проживати та навчатись Х. Позен, навпаки, була обмежена законодавством проти євреїв Фрідріха-Августа III та Фрідріха II (Лозинский, стлб. 76–87; Саксония, 1994, кол. 597–600). Можна припустити, що після закінчення навчання батько М. Позена повернувся до юдаїзму, про що свідчить ім'я з медичного списку – Хаїм Меєрович, та навчання дітей традиціям. Тобто він вибудовував свою особистість з мінливостей оточуючого середовища, не приймаючи його пасивно як даність, але активно змінюючи, залежно від обставин (Бергер, 1967, с. 15, 18). При цьому його ідентичність лишалася більш-менш сталою.

Лікар Хаїм Позен мігрував до Російської імперії з невідомих причин. Можливо, на це вплинула смерть короля Фрідріха II, або введення євреїв у «равное с прочими состояние» Катериною II (Об ограждении прав евреев в России, с. 598). Отже, можна припустити, що Х. Позен оселився в Санкт-Петербурзі, створив родину й тримав лікарську практику. Ще одним важливим доказом, що саме він був батьком М. Позена, є той факт, що за медичним списком того самого періоду фігурує штатний лікар, надвірний радник В. Логінов – майбутній тесть М. Позена. Оскільки медичні заклади в період царювання Олександра I були підпорядковані Міністерству духовних справ та народної освіти, то вибір М. Позеном служби саме в Департаменті освіти, а його братом – стати лікарем-окулістом можна вважати цілком логічним.

Незабаром юдейська ідентичність Х. Позена знов стала на шляху кар'єри, але вже його дітей. Старші сини задля державної служби змінили віру – один для чиновницької діяльності, інший – для військової та медичної¹¹. Згідно з архівними даними, на братів Позенів було заведено справу щодо прийняття ними християнства, яка датується 6 жовтня 1817 р. (Дело о принятии И. П. и М. П. Позенами христианской веры, арк. 1–2). Вибір православ'я також був прагматичним кроком братів, адже євреї, які ставали лютеранами, не контролювалися Синодом, тому й не мали довіри уряду. Тож, аби не виникало додаткових питань щодо зміни ре-

¹¹ Він значиться як «Иван Позин» (Российский медицинский список на 1821 год, с. 158), що свідчить про можливу трансформацію прізвища в російських джерелах того часу та підтверджує гіпотезу про батьківство Х. Позена. Оскільки лише з 1823 р. вони, разом з імовірним батьком фігурують у списку під прізвищем «Позен» (Российский медицинский список на 1823 год, с. 188).

лігії, сини Х. Позена прийняли православ'я під іменами Іван та Михайло. Хрещені брати стали «Павловичами», оскільки вихрестам часто давали імена хрещених батьків. Тож припускати, як, наприклад, Л. Бердников, що батька звали Павло Позен, не є доцільним (Бердников, 2019). Водночас конвертацію братів Позенів можна пов'язати з утворенням у 1817 р. «Товариством ізраїльських християн», для сприяння діяльності якого М. Позен згодом спеціально пропонував виділяти залишки коштів із кожного цензурованого аркуша єврейських книг задля підвищення рівня підготовки євреїв до хрещення (Дело о принятии мер, арк. 84–85).

За даними І. Давидовича, після конвертації вісімнадцятилітній М. Позен потрапив до Департаменту народної освіти 23 листопада 1817 р. (Давидович, 1905, с. 265). Зазначається, що він був тут помічником столоначальника, хоча за «Месяцесловом» станом на 30 січня 1818 р. у списку штату Департаменту його прізвище відсутнє (Месяцеслов на 1818, с. 437). До початку 1818 р. М. Позен, скоріше за все, працював копіїстом III відділення Департаменту народної освіти. Проте вже незабаром його кар'єра активізується: у 1818 р. він став колезьким реєстратором (Дело о награждении, арк. 1), а у 1819 р. – молодшим помічником столоначальника (Месяцеслов на 1819, с. 467).

Другим поштовхом для кар'єри М. Позена, окрім зміни віри, стало подання ним 4 листопада 1820 р. «Записки о цензуре еврейских изданий» міністру освіти князю О. М. Голіцину, який у той час втілював політику християнського універсалізму та сприяв створенню умов «особистої позаконфесійної релігійності» (Воробьев, 2018, с. 22). Звернення до проблеми та зміст тексту «Записки» унаочнили єднання старого досвіду та нового при вибудовуванні М. Позеном власної ідентичності. Подієвість його мислення на межі між юдейською та християнською ідентичностями підкреслює концептивну природу твору¹². Таке вміле використання в «Записці» знань про особливості кожної з релігій сприяло авторові на ранньому етапі його служби. Так, на 1820 р. М. Позен став губернським секретарем (XIII клас), у 1821 р. – старшим помічником (Дело о переводе помощников, арк. 1–2), у 1822 р. – титулярним радником (IX клас). Хоча І. Давидович зазначав, що до 18 серпня 1823 р. М. Позен був столоначальником у Департаменті народної освіти, а потім призначений столоначальником V відділення Департаменту державного майна при Міністерстві фінансів. Таку саму інформацію подав й І. Павловський (Павловский, 1914, с. 230). Але в «Месяцеслове» на 1824 р. дані, які б це під-

твердили, відсутні. Лише за матеріалами 1825 р. вдалося визначити, що на той час він працював колезьким секретарем. Тобто з чином X класу, який був нижче, ніж у Департаменті народної освіти.

Актуальність записки М. Позена зумовлена дискусіями з соціальних питань, які розгорнулися в Санкт-Петербурзі наприкінці 1810-х рр. (Клиер, 2000). Так, проблема цензури єврейських книг потрапила до уваги укладачів нового цензурного статуту. Одним з перших свої пропозиції з цього питання надав І. Франк, який був консультантом з єврейських справ у Г. Державіна. Спробував долучитися до реформування й М. Позен. На його ідеї звернули увагу укладачі статуту, але до своєї роботи не залучили (Пушкарев, 2010, с. 9–10).

Розробку «єврейських» статей було доручено архієпископу Філарету (Дроздову), який у подальшому став митрополитом Московським. Саме він сформулював основні положення до нового статуту щодо єврейських книг, які з деякими поправками були чинними до 1880-х рр. (Устав о цензуре 1826 г., с. 566–567). Їх зміст базувався як на християнських уявленнях про помилковість юдаїзму, так і на ідеях Г. Державіна щодо необхідності «виправлення» євреїв та викорінення «зла» від них (Ельяшевич, 2000, с. 32), тобто заборони всього, що могло розцінюватися як нападки на християнство, сприяння конфліктам між напрямками юдаїзму, протиставлення Галахи й законодавства тощо. Філарет використав ідеї М. Позена щодо невтручання в боротьбу між міснагідами та хасидами (История еврейского народа, 2012, с. 90; Устав о цензуре 1826 г., с. 567). Згідно з поданими матеріалами записки М. Позена, Д. Ельяшевич дійшов висновків, що призначення цензором міснагіда було «крайне незручно», оскільки це призвело б до боротьби, яка не дозволила б адекватно цензурувати книги ідейних противників. Проте, на відміну від чиновника-вихреста, єпископ Філарет мотивував цей крок тим, що в такій боротьбі «стороны будут объяснять определенную истину, что в настоящее время Ветхого завета не довольно для спасения» (Филарет, митрополит Московский, 1885, с. 70).

Заслугою М. Позена під час створення статуту стала і його прискіплива увага до положення цензора, на якому майже не зупинилися інші автори проєктів. З опублікованих фрагментів «Записки» можна дійти висновку, що його ідеалом був вихрест, який знав їдиш та іврит, розумівся на єврейській книжності («имели случай лично узнать образ и дух преподавания книг сих еврейскому юношеству»). Посада цензора передбачала високу платню, «по которой занятия могут быть приятнее постоянного чтения сочинений, содержание коих для христианина совершенно незанимательно и бесполезно» (Ельяшевич, 2015). М. Позен пропонував винагоро-

¹² Якщо враховувати його у тлумаченні М. Епштейна (Эпштейн, 2017).

ду цензору за рахунок єврейських общин, які платили б за кожен цензурований аркуш. Окрім економії державних статків, молодий імперський чиновник бажав при такому підході «затруднить несколько распространение книг, содержащих одни ложные умствования и производящих вредное влияние на нравственность евреев» (Эльашевич, 1999, с. 116).

«Записку» М. Позена також можна вважати однією з перших спроб цензурного обмеження Талмуду. Він вважав цю збірку небезпечною для імперської влади, бо вона містила ідеї, «познание коих составляет главнейшую ученость евреев» (Эльашевич, 1999, с. 115). Подібна політика «позитивного впливу» на книжну культуру євреїв була вигідна владі. Діячі на кшталт М. Позена зуміли переконати можновладців, що причиною особливого становища євреїв є не релігія, а Талмуд. Така позиція спочатку призвела до боротьби з хасидизмом (проекти В. Тугендгольда та І. Левінзона), а в 1830-х рр. – до заборони єврейського книгодрукування (Эльашевич, 2015).

Висновки. Таким чином, досвід зміни віри, який мав Х. Позен, у поколінні його дітей із тимчасового явища став остаточним. На основі джерельного матеріалу вдалося висунути гіпотезу про

персону батька М. Позена, окреслити основні віхи його професійного життя та інтерпретації зміни віри в контексті доби. Реконструкція практики конвертації у другому поколінні родини дозволила прослідкувати інший варіант зміни релігійної ідентичності та використання знань традицій у подальшому. І якщо І. Позен після конвертації не згадував про своє походження, то М. Позен лише на початку своєї кар'єри спробував впливати на положення євреїв імперії (про що свідчить «Записка» щодо цензурування книг). Проте надалі він також став оминати прямі згадки про свій юдейський досвід та займався лише проблемами загальноімперського значення. Під впливом секуляризації книжкової культури на початку XIX ст. відбулася трансформація релігійної цензури, яка перетворилася на інструмент державної виховно-ідеологічної політики. Знання єврейської та християнської традиції дозволили М. Позену запропонувати прості для втілення ідеї цензурування єврейських книг. Майже всі його пропозиції були реалізовані, а їх автор звернув на себе увагу імперських еліт. Так зміна ідентичності стала запорукою швидкої адаптації М. Позена до імперського середовища та подальшого службового зростання.

Бібліографічні посилання

Бауман, З., 2005. *Индивидуализированное общество*. Москва: Логос, 390 с.

Бердников, Л. И., 2019. Державники-евреи императора Николая I. *Заметки по еврейской истории*, № 1(213), Январь. Доступно: <http://z.berkovich-zametki.com/y2019/pomer1/berdnikov/> [Дата звернення: 10.03. 2020].

Бульман, р., 2012. *История и эсхатология. Присутствие вечности*. Москва: Канон +, 208 с.

Бурдые, П., 2002. Идентичность и репрезентация: элементы критической рефлексии идеи «региона». *Ab Imperio*. Казань, № 3, с. 45–60.

Воробьев, А. М., 2018. *Религиозная цензура как явление русской культуры XVIII – первой четверти XIX в.*: автореф. дис. ... канд. культурол. наук: 24.00.01. Екатеринбург, 28 с.

Высшие чины Российской Империи (22.10.1721–02.03.1917). *Биографический словарь*, 2017. Сост. Е. Л. Потемкин, 2017. Т. 2. И-П. Москва: [б. и.], 661 с.

Давидович, И., 1905. Позен Михаил Павлович. *Русский биографический словарь*, Т. 14. Плавильщиков – Примо, с. 265–266.

Дело о награждении коллежских секретарей Серова и Ковалькова следующими чинами и Михаила Позена коллежским регистратором. Ф. 733. Оп. 1. Спр. 40. Санкт-Петербург: Российский государственный исторический архив, стр. 1–2 об.

Дело о переводе помощников стола начальников: старшего, Козловского, во Второй отдел, а младшего, Шевича, в Третий отдел и об определении старшим помощником Позена, а младшими Владимира Аникиева

и Габбе, 28 сентября 1821 г. Ф. 733. Оп. 1. Д. 222. Санкт-Петербург: Российский государственный исторический архив, стр. 1–10 об.

Дело о принятии евреями И. П. и М. П. Позенами христианской веры и о службе последнего помощником столоначальника Департамента народного просвещения. Ф. 733. Оп. 86. Д. 505. Санкт-Петербург: Российский государственный исторический архив, стр. 1–45 об.

Дело о принятии мер для доставления в Публичную библиотеку недосланных ей еврейских книг, издаваемых в Виленском учебном округе. Ф. 733. Оп. 87. Д. 24. Санкт-Петербург: Российский государственный исторический архив, стр. 1–95 об.

История еврейского народа в России, 2012. Ред. И. Лурье, 2012. Т. 2. *От разделов Польши до падения Российской империи*. Москва; Иерусалим: Гешарим; Мосты культуры, 534 с.

Клиер, Дж., 2000. *Россия собирает своих евреев (Происхождение еврейского вопроса в России: 1772–1825)*. Москва; Иерусалим: Гешарим; Мосты культуры. Доступно: http://ju.org.ua/pict_mod/pictures/171_item_file_klier.pdf [Дата звернення: 18.03. 2020].

Лакан, Ж., 1999. *Семинары. Книга 2. «Я» в теории Фрейда и в технике психоанализа*. Москва: Гнозис; Логос. 520 с.

Лозинский, С., 1912. Пруссия. *Еврейская энциклопедия Брокгауза и Ефрона*, Т. 13. Проклятие – Сарагосси, стлб. 76–87.

Лотман, Ю., 1998. *Беседы о русской культуре. Быт и традиции русского дворянства (XVIII – начало XIX века)*. Санкт-Петербург: Искусство, 415 с.

Магочій, П.-Р. та Петровський-Штерн, Й., 2016. *Євреї та українці: тисячоліття співіснування*. Ужгород: Видавництво Валерія Падяка, 316 с.

Месяцеслов с росписью чиновных особ или общий штат Российской империи на лето от Рождества Христова 1818: [В 2-х ч.]. Санкт-Петербург: Императорская Академия наук. Ч. 1, 856 с.

Месяцеслов с росписью чиновных особ или общий штат Российской империи на лето от Рождества Христова 1819: [В 2-х ч.]. Санкт-Петербург: Императорская Академия наук. Ч. 1, 927 с.

Об ограждении прав евреев в России, касательно их подсудности, торговли и промышленности, 1830. *Полное Собрание Законов Российской Империи. Собрание первое: с 1649 по 12 декабря 1825 года. Т. 22. 1784–1788*. Санкт-Петербург: Типография 2-го Отделения Собственной Его Императорского Величества Канцелярии, № 16391, с. 595–599.

Острецов, В., 2014. *Израильский ученый Савелий Дудаков, российский литератор Л. Бердников и думный дяк Алмаз Иванович Иванов. Из истории «еврейского вопроса» и его отношения к «вопросу русскому»*. Доступно: https://ruskline.ru/analitika/2014/03/31/izraelskij_uchenyj_savelij_dudakov_rossijskij_literator_l_berdnikov_i_dumnyj_dyakalmaz_ivanovich_ivanov/ [Дата звернення: 24.03. 2020].

Павловский, И. Ф., 1914. *Полтавцы: иерархи, государственные и общественные деятели и благотворители. Опыт краткого биографического словаря Полтавской губернии с половины XVIII в.* Полтава: Т-во Печатного Дела, 294 с.

Пушкарев, Е. Ю., 2010. *Нормативно-правовые основы цензуры в России в первой половине XIX в.*: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Москва, 22 с.

Рикер, П., 2002. *Конфликт интерпретаций. Очерки о герменевтике*. Москва: Канон-Пресс-Ц; Кучково поле, 622 с. Доступно: http://www.odinblago.ru/pol_o_germenevtike/#1_1 [Дата звернення: 19.03. 2020].

Российский медицинский список, изданный по Высочайшему Его Императорского Величества повелению, на 1810 год. Санкт-Петербург: Медицинская Типография, 222 с.

Российский медицинский список, изданный по Высочайшему Его Императорского Величества повелению, на 1821 год. Санкт-Петербург: Медицинская Типография, 210 с.

Российский медицинский список, изданный по Высочайшему Его Императорского Величества повелению, на 1823 год. Санкт-Петербург: Медицинская Типография, 242 с.

Российский медицинский список, изданный по Высочайшему Его Императорского Величества повелению, на 1825 год. Санкт-Петербург: Медицинская Типография, 362 с.

Российский медицинский список, изданный по Высочайшему Его Императорского Величества повелению, на 1830 год. Санкт-Петербург: Медицинская Типография, 306 с.

Российский медицинский список, изданный по Высочайшему Его Императорского Величества повелению,

на 1837 год. Санкт-Петербург: Медицинская Типография, 370 с.

Российский медицинский список, изданный по Высочайшему Его Императорского Величества повелению, на 1840 год. Санкт-Петербург: Медицинская Типография, 436 с.

Саид, Э., 2006. *Ориентализм. Западные концепции Востока*. Санкт-Петербург: Русский Мир, 672 с.

Саксония, 1994. *Краткая еврейская энциклопедия. Т. 7. Рааб – Сионисты-социалисты*. Иерусалим: Кетер, кол. 597–600.

Столетие военного министерства: 1802–1902. Указатель биографических сведений, архивных и литературных материалов, касающихся чинов общего состава по канцелярии военного министерства с 1802 до 1902 г. включительно, 1909. Отдел 5, Кн. 2. Санкт-Петербург: Типография М. О. Вольф, 526 с.

Устав о цензуре 1804 г., 1830. *Полное собрание законов Российской империи. Собрание 1, Т. 28. 1804–1805*, № 21388.

Устав о цензуре 1826 г., 1830. *Полное собрание законов Российской империи. Собрание 2. Т. 1. С 12 декабря 1825 по 1827*, № 403.

Филарет (Дроздов), митрополит Московский, 1885. *Мнение архиепископа Ярославского Филарета о правилах цензурного устава, относящихся до издания еврейских книг. Собрание мнений и отзывов Филарета, митрополита Московского и Коломенского, по учебным и церковно-государственным вопросам, издаваемое под редакцией преосвященного Саввы, архиепископа Тверского и Кашинского. Т. 2*. Санкт-Петербург: Синодальная типография, 504 с.

Чериковер, И., 1912. *Просвещение (на Западе). Еврейская энциклопедия Брокгауза и Ефрона, Т. 13. Проклятие – Сарагосси*, стлб. 30–62.

Шлейермахер, Ф., 2004. *Герменевтика*. Санкт-Петербург: Европейский Дом, 242 с.

Штейнберг, М., 2018. *Царские восначальники – евреи. Мастерская*, Декабрь. Доступно: <http://club.berkovich-zametki.com/?p=42607> [Дата звернення: 24.03. 2020].

Ельяшевич, Д. А., 1999. *Правительственная политика и еврейская печать в России, 1797–1917: Очерки истории цензуры*. Санкт-Петербург; Иерусалим: Гешарим; Мосты культуры, 790 с.

Ельяшевич, Д. А., 2000. *Правительственная политика и еврейская печать в России 1797–1917: автореф. дис. ... докт. ист. наук: 07.00.02*. Санкт-Петербург, 32 с. Доступно: <http://www.opentextnn.ru/censorship/russia/dorev/libraries/book/index.html?id=493> [Дата звернення: 18.03. 2020].

Ельяшевич, Д. А., 2015. *Талмуд и цензура. Цензура в России. Материалы к энциклопедическому словарю*. Нижний Новгород: Открытый текст (Нижегородское отделение Российского общества историков-архивистов). Доступно: <http://www.opentextnn.ru/censorship/russia/encslov/index.html?id=5810> [Дата звернення: 24.03.2020].

Эпштейн, М. Н., 2017. *Проективный словарь гуманитарных наук*. Москва: Новое литературное обозрение. Доступно: <https://www.rulit.me/books/proektivnyj-slovar>

gumanitarnykh-nauk-read-478735-44.html [Дата звернення: 24.03. 2020].

Эткинд, А. М., 1998. *Хлыст. Секты, литература и революция*. Москва: Новое литературное обозрение. Доступно: https://txt.drevle.com/text/etkind-hlyst-sekty-literatura_i_revolyuciya-1998/3 [Дата звернення: 25.02. 2020].

Berger, P., 1967. *The Sacred Canopy. Elements of Sociological Theory Religion*. New York: Anchor, 240 p.

Croce, B., 1949. *History as the story of liberty*. London: George Allen and Unwin limited. Available at: <https://archive.org/details/HistoryAsTheStoryOfLiberty> [Accessed: 23.03. 2020].

Erikson, E., 1980. *Identity and life cycle*. New York: W. W. Norton & Co, 256 p.

Howe, N. and Strauss, W., 1997. *The Fourth Turning: What the Cycles of History Tell Us About America's Next*

Rendezvous with Destiny. New York: Broadway Books, 382 p.

Marc, E., 2016. La construction identitaire de l'individu, *Identité (S). L'individu, le groupe, la société*, Mars, p. 28–36.

Misch, G., 1907. *Geschichte der Autobiographie*. Leipzig und Berlin: B. N. Teubner. Available at: <https://archive.org/details/geschichtederau00miscgoog> [Accessed: 20.03. 2020].

Namenliste aller Rabbiner. *Rabbiner-Handbuch, Bd. 1*. Available at: <http://www.steinheim-institut.de/wiki/index.php/RabbinerHandbuch:1:Namenliste#P> [Accessed: 20.05. 2020].

Rectore Academiae Vitebergensis Gotofredo Augusto Meerheim Poeseos Professore Publico Ordinario Ius Civitatis Academiae obtinuerunt A. C., 1786. *Wittenberger Martikel*, 9, arc. 154v. Available at: <http://digital.bibliothek.uni-halle.de/hd/content/pageview/2534041> [Accessed: 21.05. 2020].

References

Bauman, Z., 2005. *Individualizirovannoe obshchestvo [The individualized society]*. Moskva: Logos, 390 p. (in Russian).

Berdnikov, L. I., 2019. Derzhavniki-evrei imperatora Nikolaya I [The sovereign Jews of Emperor Nicholas I]. *Zametki po evreyskoy istorii [Notes on Jewish history]*, No 1 (213), Yanvar' [January]. Available at: <http://z.berkovich-zametki.com/y2019/nomer1/berdnikov/> [Accessed: 10.03. 2020] (in Russian).

Bul'tman, R., 2012. *Istoriya i eskhatologiya. Prisutstvie vechnosti [History and eschatology. The presence of eternity]*. Moskva: Kanon +, 208 p. (in Russian).

Burd'e, P., 2002. Identichnost' i reprezentatsiya: elementy kriticheskoy refleksii idei «regiona» [Identity and Representation: Elements of Critical Reflection on the Idea of the «Region»]. *Ab Imperio [From the Empire]*. Kazan', No 3, pp. 45–60 (in Russian).

Vorob'ev, A. M., 2018. *Religioznaya tsenzura kak yavlenie russkoy kul'tury XVIII – pervoy chetverti XIX v. [Religious censorship as a phenomenon of Russian culture in the XVIII – the first quarter of the XIX century]: avtoref. dis. kand. kul'turoi. nauk: 24.00.01. Ekaterinburg, 28 p. (in Russian).*

Vysshie chiny Rossiyskoy Imperii (22.10.1721–2.03.1917). *Biograficheskiy slovar' [The highest ranks of the Russian Empire (10.22.1721–03.02.1917). Biographical Dictionary]*, 2017. Sost. E. L. Potemkin, 2017. T. 2. I-P [Vol. 2. I–P]. Moskva: [b. i.], 661 p. (in Russian).

Davidovich, I., 1905. Posen Mikhail Pavlovich [Posen Michael Pavlovich]. *Russkiy biograficheskiy slovar' [Russian biographical dictionary]*, T. 14. Plavil'shchikov – Primo [Vol. 14. Plavilshchikov – Primo], pp. 265–266 (in Russian).

Delo o nagrazhdenii kollezhskikh sekretarey Serova i Koval'kova sleduyushchimi chinami i Mikhaila Pozena kollezhskim registratorom [The case of awarding the collegiate secretaries Serov and Kovalkov with the following ranks and Michael Posen by the collegiate registrar]. F. 733. Op. 1. Spr. 40. Sankt-Peterburg: Rosiys'kiy derzhavniy istorichniy arkhiv, ark. 1–2 zv. (in Russian).

Delo o perevode pomoshchnikov stola nachal'nikov: starshego, Kozlovskogo, vo Vtoroy otdel, a mladshogo, Shevicha, v Tretiy otdel i ob opredelenii starshim pomoshchnikom Pozena, a mladshimi Vladimira Anikieva i Gabbe, 28 sentyabrya 1821 g. [The case of the transfer of the desk assistants to the chiefs: the senior, Kozlovsky, to the Second Department, and the junior, Shevich, to the Third Department and the appointment of Posen as senior assistant, and Vladimir Anikiev and Gabbe as juniors, September 28, 1821]. F. 733. Op. 1. Spr. 222. Sankt-Peterburg: Rosiys'kiy derzhavniy istorichniy arkhiv, ark. 1–10 zv. (in Russian).

Delo o prinyatii evreyami I. P. i M. P. Posenami khristianskoy very i o sluzhbe poslednego pomoshchnikom stolonachal'nika Departamenta narodnogo prosveshcheniya [The case of the adoption of the Christian faith by the Jews I. P. and M. P. Posen and the service of the last clerk assistant of the Department of Public Education]. F. 733. Op. 86. Spr. 505. Sankt-Peterburg: Rosiys'kiy derzhavniy istorichniy arkhiv, ark. 1–45 zv. (in Russian).

Delo o prinyatii mer dlya dostavleniya v Publichnyuyu biblioteku nedoslannykh ey evreyskikh knig, izdavaemykh v Vilenskom uchebnom okruge [The case of taking measures to deliver to the Public Library unsent Jewish books published in the Vilnius educational district]. F. 733. Op. 87. Spr. 24. Sankt-Peterburg: Rosiys'kiy derzhavniy istorichniy arkhiv, ark. 1–95 zv. (in Russian).

Istoriya evreyskogo naroda v Rossii [History of the Jewish people in Russia], 2012. Red. I. Lur'e, 2012. T. 2. *Ot razdelov Pol'shi do padeniya Rossiyskoy imperii [Vol. 2. From the Partitions of Poland to the Fall of the Russian Empire]*. Moskva; Ierusalim: Gesharim; Mosty kul'tury, 534 p. (in Russian).

Klier, Dzh., 2000. *Rossiia sobiraet svoikh evreev (Proiskhozhdenie evreyskogo voprosa v Rossii: 1772–1825) [Russia Gathers Her Jews (The Origins of the Jewish Question in Russia: 1772–1825)]*. Moskva; Ierusalim: Gesharim; Mosty kul'tury. Available at: http://ju.org.ua/pict_mod/pictures/171_item_file_klier.pdf [Accessed: 18.03. 2020] (in Russian).

Lakan, Zh., 1999. *Seminary [Seminars]. Kniga 2. «Ya» v teorii Freyda i v tekhnike psikoanaliza [Book 2. «I» in*

the theory of Freud and in the technique of psychoanalysis]. Moskva: Gnozis; Logos. 520 p. (in Russian).

Lozinskiy, S., 1912. Prussiya [Prussia]. *Evreyskaya entsiklopediya Brokgauza i Efrona* [Jewish Encyclopedia of Brockhaus and Efron], T. 13. Proklyatie – Saragossi [Vol. 13. The Curse – Saragossi], stlb. 76–87 (in Russian).

Lotman, Yu., 1998. *Besedy o russkoy kul'ture. Byt i traditsii russkogo dvoryanstva (XVIII – nachalo XIX veka)* [Conversations about Russian culture. Life and traditions of the Russian nobility (XVIII – the beginning of the XIX century)]. Sankt-Peterburg: Iskusstvo, 415 p. (in Russian).

Magochiy, P.-R. ta Petrovs'kiy-Shtern, Y., 2016. *Yevreyi ta ukrayintsi: tysyacholittya spivisnuvannya* [Jews and Ukrainians: a millenium of co-existence]. Uzhhorod: Vydavnytstvo Valeriya Padyaka, 316 p. (in Ukrainian).

Mesyatseslov s rospis'yu chinovnykh osob ili obshchey shtat Rossiyskoy imperii na leto ot Rozhdestva Khristova 1818: [V 2-kh ch.] [Mesyatseslov painted bureaucratic persons or the general staff of the Russian Empire in the year of Our Lord 1818: [In 2 chapt.]]. Sankt-Peterburg: Imperatorskaya Akademiya nauk. Ch. 1, 856 p. (in Russian).

Mesyatseslov s rospis'yu chinovnykh osob ili obshchey shtat Rossiyskoy imperii na leto ot Rozhdestva Khristova 1819: [V 2-kh ch.] [Mesyatseslov painted bureaucratic persons or the general staff of the Russian Empire in the year of Our Lord 1819: [In 2 chapt.]]. Sankt-Peterburg: Imperatorskaya Akademiya nauk. Ch. 1, 927 p. (in Russian).

Ob ograzhdenii prav evreev v Rossii, kasatel'no ikh podsudnosti, trgovki i promyshlennosti [On the protection of the rights of Jews in Russia, regarding their jurisdiction, merchants and industry], 1830. *Polnoe Sobranie Zakonov Rossiyskoy Imperii. Sobranie pervoe: s 1649 po 12 dekabrya 1825 goda* [Complete Collection of the Laws of the Russian Empire. First collection: from 1649 to 12 December 1825]. T. 22. 1784–1788 [Vol. 22. 1784–1788]. Sankt-Peterburg: Tipografiya 2-go Otdeleniya Sobstvennoy Ego Imperatorskogo Velichestva Kantselyarii, No 16391, pp. 595–599 (in Russian).

Ostretsov, V., 2014. *Izrail'skiy uchenyy Saveliy Dudakov, rossiyskiy literator L. Berdnikov i dumnyy d'yak Almaz Ivanovich Ivanov. Iz istorii «evreyskogo voprosa» i ego otnosheniya k «voprosu russkomu»* [Israeli scientist Savely Dudakov, Russian writer L. Berdnikov and Duma clerk Almaz Ivanovich Ivanov. From the history of the «Jewish question» and its relationship to the «Russian question»]. Available at: https://ruskline.ru/analitika/2014/03/31/izrail'skiy_uchenyy_savelij_dudakov_rossijskiy_literator_l_berdnikov_i_dumnyy_dyak_almaz_ivanovich_ivanov/ (Accesed 24 March 2020) (in Russian).

Pavlovskiy, I. F., 1914. *Poltavtsy: ierarkhi, gosudarstvennye i obshchestvennye deyateli i blagotvoriteli. Opyt kratkogo biograficheskogo slovaryia Poltavskoy gubernii s poloviny XVIII v.* [Poltavians: hierarchs, statesmen and public figures and benefactors. The experience of a short biographical dictionary of the Poltava province from the middle of the 18th century]. Poltava: T-vo Pechatnogo Dela, 294 p. (in Russian).

Pushkarev, E. Yu., 2010. *Normativno-pravovye osnovy tsenzury v Rossii v pervoy polovine XIX v.* [Legal framework

for censorship in Russia in the first half of the XIX century]: dis. kand. yurid. nauk: 12.00.01. Moskva, 22 p. (in Russian).

Riker, P., 2002. *Konflikt interpretatsiy. Ocherki o germenевtike* [Conflict of interpretations. Essays on hermeneutics]. Moskva: Kanon-Press-Ts; Kuchkovo pole, 622 s. Available at: http://www.odinblago.ru/pol_o_germenевtike/#1_1 [Accesed: 19.03. 2020] (in Russian).

Rossiyskiy meditsinskiy spisok, izdannyy po Vysochayshemu Ego Imperatorskogo Velichestva poveleniyu, na 1810 god [Russian medical list, published by His Highest Imperial Majesty, for 1810]. Sankt-Peterburg: Meditsinskaya Tipografiya, 222 p. (in Russian).

Rossiyskiy meditsinskiy spisok, izdannyy po Vysochayshemu Ego Imperatorskogo Velichestva poveleniyu, na 1821 god [Russian medical list, published by His Highest Imperial Majesty, for 1821]. Sankt-Peterburg: Meditsinskaya Tipografiya, 210 p. (in Russian).

Rossiyskiy meditsinskiy spisok, izdannyy po Vysochayshemu Ego Imperatorskogo Velichestva poveleniyu, na 1823 god [Russian medical list, published by His Highest Imperial Majesty, for 1823]. Sankt-Peterburg: Meditsinskaya Tipografiya, 242 p. (in Russian).

Rossiyskiy meditsinskiy spisok, izdannyy po Vysochayshemu Ego Imperatorskogo Velichestva poveleniyu, na 1825 god [Russian medical list, published by His Highest Imperial Majesty, for 1825]. Sankt-Peterburg: Meditsinskaya Tipografiya, 362 p. (in Russian).

Rossiyskiy meditsinskiy spisok, izdannyy po Vysochayshemu Ego Imperatorskogo Velichestva poveleniyu, na 1830 god [Russian medical list, published by His Highest Imperial Majesty, for 1830]. Sankt-Peterburg: Meditsinskaya Tipografiya, 306 p. (in Russian).

Rossiyskiy meditsinskiy spisok, izdannyy po Vysochayshemu Ego Imperatorskogo Velichestva poveleniyu, na 1837 god [Russian medical list, published by His Highest Imperial Majesty, for 1837]. Sankt-Peterburg: Meditsinskaya Tipografiya, 370 p. (in Russian).

Rossiyskiy meditsinskiy spisok, izdannyy po Vysochayshemu Ego Imperatorskogo Velichestva poveleniyu, na 1840 god [Russian medical list, published by His Highest Imperial Majesty, for 1840]. Sankt-Peterburg: Meditsinskaya Tipografiya, 436 p. (in Russian).

Said, E., 2006. *Orientalizm. Zapadnye kontseptsii Vostoka* [Orientalism. Western Conceptions of the Orient]. Sankt-Peterburg: Rucckiy Mir, 672 p. (in Russian).

Saksoniya [Saxony], 1994. *Kratkaya evreyskaya entsiklopediya* [Brief Jewish Encyclopedia]. T. 7. Raab – Sionisty-sotsialisty [Vol. 7. Raab – Zionist Socialists]. Ierusalim: Keter, kol. 597–600 (in Russian).

Stoletie voennogo ministerstva: 1802–1902. *Ukazatel' biograficheskikh svedeniy, arkhivnykh i literaturnykh materialov, kasayushchikhsya chinov obshchego sostava po kantselyarii voennogo ministerstva s 1802 do 1902 g. vklyuchitel'no* [Century of the Ministry of War: 1802–1902. Index of biographical information, archival and literary materials concerning the ranks of the general staff in the office of the Ministry of War from 1802 to 1902 inclusive], 1909. Otdel 5, Kn. 2. Sankt-Peterburg: Tipografiya M. O. Vol'f, 526 p. (in Russian).

Ustav o tsenzure 1804 g. [Censorship Charter 1804], 1830. *Polnoe sobranie zakonov Rossiyskoy imperii. Sobranie 1* [Complete collection of laws of the Russian Empire. Collection 1]. T. 28. 1804–1805 [Vol. 28. 1804–1805], No 21388 (in Russian).

Ustav o tsenzure 1826 g. [Censorship Charter 1804], 1830. *Polnoe sobranie zakonov Rossiyskoy imperii. Sobranie 2* [Complete collection of laws of the Russian Empire. Collection 2]. T. 1. *S12 dekabrya 1825 po 1827* [Vol. 1. From December 12, 1825 to 1827], No 403 (in Russian).

Filaret (Drozdov), mitropolit Moskovskiy, 1885. *Mnenie arkhiepiskopa Yaroslavskogo Filareta o pravilakh tsenzurnogo ustava, otnosyashchikhsya do izdaniya evreyskikh knig* [Opinion of Archbishop Filaret of Yaroslavl on the rules of the censorship charter before the publication of Jewish books]. *Sobranie mneniy i otzyvov Filareta, mitropolita Moskovskogo i Kolomenskogo, po uchebnym i tserkovno-gosudarstvennym voprosam, izdavaemoe pod redaktsiei preosvyashchennogo Savvy, arkhiepiskopa Tverskogo i Kashinskogo* [Collection of opinions and reviews of Filaret, Metropolitan of Moscow and Kolomna, on educational and church-state issues, published under the editorship of His Grace Savva, Archbishop of Tver and Kashin]. T. 2 [Vol. 2]. Sankt-Peterburg: Sinodal'naya tipografiya, 504 p. (in Russian).

Cherikover, I., 1912. *Prosveshchenie (na Zapade)* [Enlightenment (in the West)]. *Evreyskaya entsiklopediya Brokgauza i Efrona* [Jewish Encyclopedia of Brockhaus and Efron], T. 13. *Proklyatie – Saragossi* [Vol. 13. The Curse – Saragossi], stlb. 30–62 (in Russian)

Shleyermakher, F., 2004. *Germenevtika* [Hermeneutics]. Sankt-Peterburg: Evropeyskiy Dom, 242 p. (in Russian).

Shteynberg, M., 2018. *Tsarskie voenachal'niki – evrei* [Imperial military leaders – Jews]. *Masterskaya* [Workshop], Dekabr' [December]. Available at: <http://club.berkovich-zametki.com/?p=42607> [Accessed: 24.03. 2020] (in Russian).

El'yashevich, D. A., 1999. *Pravitel'stvennaya politika i evreyskaya pechat' v Rossii, 1797–1917: Ocherki istorii tsenzury* [Government Policy and the Jewish Press in Russia, 1797–1917: Essays on the History of Censorship]. Sankt-Peterburg; Ierusalim: Gesharim; Mosty kul'tury, 790 p. (in Russian)

El'yashevich, D. A., 2000. *Pravitel'stvennaya politika i evreyskaya pechat' v Rossii 1797–1917* [Government policy and the Jewish press in Russia 1797–1917]: avtoref. dis. dok. ist. nauk.: 07.00.02. Sankt-Peterburg, 32 s. Available at: <http://www.opentextnn.ru/censorship/russia/dorev/libraries/book/index.html?id=493> (Accessed: 18.03.2020) (in Russian).

El'yashevich, D. A., 2015. *Talmud i tsenzura* [Talmud and censorship]. *Tsenzura v Rossii. Materialy k entsiklopedicheskomu slovaryu* [Censorship in Russia.

Materials for the encyclopedic dictionary]. Nizhniy Novgorod: Otkrytyy tekst (Nizhegorodskoe otdelenie Rossiyskogo obshchestva istorikov-arkhivistov). Available at: <http://www.opentextnn.ru/censorship/russia/encslov/index.html?id=5810> (Accessed: 24.03. 2020) (in Russian).

Epshteyn, M. N., 2017. *Proektivnyy slovar' gumanitarnykh nauk* [Projective Dictionary of the Humanities]. Moskva: Novoe literaturnoe obozrenie. Available at: <https://www.rulit.me/books/proektivnyj-slovar-gumanitarnyh-nauk-read-478735-44.html> (Accessed: 24.03. 2020) (in Russian).

Etkind, A. M., 1998. *Khlyst. Sekty, literatura i revolyutsiya* [The Russian Flagellant. Sects, Literature, and Revolution]. Moskva: Novoe literaturnoe obozrenie. Available at: https://txt.drevle.com/text/etkind-hlyst-sekty_literatura_i_revoluciya-1998/3 (Accessed: 25.02. 2020) (in Russian).

Berger, P., 1967. *The Sacred Canopy. Elements of Sociological Theory Religion*. New York: Anchor, 240 p. (in English).

Croce, B., 1949. *History as the story of liberty*. London: George Allen and Unwin limited. URL: <https://archive.org/details/HistoryAsTheStoryOfLiberty> [Accessed 23 March 2020] (in English).

Erikson, E., 1980. *Identity and life cycle*. New York: W. W. Norton & Co, 256 p. (in English).

Howe, N. and Strauss, W., 1997. *The Fourth Turning: What the Cycles of History Tell Us About America's Next Rendezvous with Destiny*. New York: Broadway Books, 382 p. (in English).

Marc, E., 2016. La construction identitaire de l'individu [Identity construction of the individual]. *Identité (S). L'individu, le groupe, la société* [Identity (S). The individual, the group, the society], Mars [March], p. 28–36 (in French).

Misch, G., 1907. *Geschichte der Autobiographie* [History of autobiography]. Leipzig und Berlin: B. N. Teubner. Available at: <https://archive.org/details/geschichtederau00miscgoog> [Accessed: 20.03. 2020] (in German).

Namenliste aller Rabbiner [List of names of all rabbis]. *Rabbiner-Handbuch* [Rabbi Handbook], Bd. 1 [Vol. 1]. Available at: <http://www.steinheim-institut.de/wiki/index.php/RabbinerHandbuch:1:Namenliste#P> [Accessed: 20.05. 2020] (in German).

Rectore Academiae Vitebergensis Gotofredo Augusto Meerheim Poeseos Professore Publico Ordinario Ius Civitatis Academiae obtinuerunt A. C. [Gottfried August Meerheim Poeseos Viteberger rector of the University Professor of Public Law Ordinary State University got the A. C.], 1786. *Wittenberger Martikel* [Martikel of Wittenberg], 9, arc. 154 v. Available at: <http://digital.bibliothek.uni-halle.de/hd/content/pageview/2534041> [Accessed: 21.05. 2020] (in Latin).